

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

**Problematika nepůvodních druhů v
mezinárodním právu**

Studentská vědecká odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

2011
IV. ročník

Autor: Bc. Dagmar Tučková
Konzultant: JUDr. Karolina Žáková, Ph.D.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do 4. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracovala samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla dříve publikována, nebyla vcelku ani částečně obhájena jako práce diplomová či bakalářská a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

V Praze dne 15. dubna 2011

Dagmar Tučková

Poděkování:

Za milou povinnost považuji poděkovat JUDr. Karolině Žákové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a připomínky, trpělivost a ochotu kdykoli pomoci při zpracování této práce.

Anotace:

Nepůvodní druhy, problematika, která se stává stále více aktuálnější. Dokonce objevujeme snahu států ji nějakým způsobem řešit. Jen škoda, priorita zabývat se tímto problémem přichází pět minut po dvanácté, tedy tehdy, kdy nepůvodní druhy se již rozšiřují v nových ekosystémech, některé z nich se zde dokonce etablují a invazivní druhy jsou příčinou vyhynutí druhů původních. Pouze v Evropě se vyskytuje 10 822 nepůvodních druhů, z nichž 10-15% by mohlo mít negativní hospodářský nebo ekologický dopad.¹ Vysokému nebezpečí invaze s negativními dopady na životní podmínky, kulturu i hospodářství čelí ostrovy s vysokou biologickou rozmanitostí.

Tato práce má přiblížit problematiku nepůvodních druhů a upozornit na hrozbu, kterou představují pro druhy původní, biologickou rozmanitost i lidské zdraví.

V první části se věnuji obecně nepůvodním druhům. V druhé přináším přehled mezinárodní úpravy.

Klíčová slova:

nepůvodní druhy
invazní druhy
invazivní nepůvodní druhy
invaze
biologická rozmanitost

¹ Výsledky projektu DAISIE (Delivering Alien Invasive Species Inventories for Europe), evropská databáze poskytující souhrnné informace o cizích invazivních druzích. Více informací na: <http://www.europe-aliens.org>.

Obsah:

1. Úvod	str. 5
2. Nepůvodní druhy	str. 6
2.1. Význam nepůvodních druhů	str. 7
2.2. Způsob šíření	str. 8
2.3. Adaptace	str. 8
2.4. Dělení nepůvodních druhů	str. 9
2.5. Řešení problematiky nepůvodních druhů	str. 10
3. Mezinárodní úprava nepůvodních druhů	str. 11
3.1. Právní úprava introdukcí nepůvodních druhů na globální úrovni	str. 12
3.2. Právní úprava introdukcí nepůvodních druhů na regionální úrovni	str. 13
3.3. Právní úprava specifického přenosu nepůvodních druhů	str. 16
3.4. Úmluvy věnované určitým skupinám živých organismů	str. 17
4. Mezinárodní expertní skupiny zabývající se problematikou nepůvodních druhů	str. 19
5. Závěr	str. 20
6. Literatura	str. 21

1. Úvod

Borovice vejmutovka (*Pinus strobus*), norek americký (*Mustela vison*), netýkavka malokvětá (*Impatiens parviflora*), pstruh duhový (*Oncorhynchus mykiss*), bolševník velkolepý (*Heracleum mantegazzianum*), losos obecný (*Salmo salar*), lilek brambor (*Solanum tuberosum*), trnovník akát (*Robinia pseudoaccacia*), želva nádherná (*Trachemys scripta*), mandelinka bramborová (*Leptinotarsa decemlineata*)... Co mají uvedení živočichové a rostliny společného? Všechny můžeme označit pojmem nepůvodní druh. Ať už záměrně či neúmyslně se dostaly na naše území, kde se předtím nevyskytovaly, a jejich vliv ve volné přírodě dopadá v mnoha případech tragicky pro původní organismy. A nejen na ně, ale mají též negativní ekonomické a sociální dopady, například na lidské zdraví, rybolov, zemědělství a na výrobu potravin.

Světová charta přírody (*World Charter for Nature*) uvádí, že „každá forma života je jedinečná a hodná respektu bez ohledu na její hodnotu pro člověka“². Můžeme s tímto ustanovením plně souhlasit i v souvislosti s nepůvodními druhy? Respektovat znamená vážit si, uznávat, ale ne slepě přihlížet, jak nepůvodní invazivní druhy ohrožují původní a dochází tak na daném místě ke snižování biologické rozmanitosti.

Rozšíření nepůvodních druhů nedbá politických hranic. Díky svému mezinárodnímu aspektu je otázka cizích druhů celosvětovým problémem. Vzhledem ke způsobu, jakým tyto druhy zdomácňují a jak se šíří, mohou se opatření přijatá jedním státem stát naprosto neúčinnými, jestliže sousední země opatření nepřijmou nebo reagují nekoordinovaně.

² Světová charta přírody přijata Valným Shromážděním OSN v roce 1982.

2. Nepůvodní druhy

O sjednocení terminologie se postarala Úmluva o biologické rozmanitosti (dále CBD)³.

Nepůvodní druh (*alien species, non-indigenous, non-native, exotic, new, les espèces exogènes, les espèces exotiques*) je „druh, poddruh nebo nižší taxon, introdukovaný mimo svůj přirozený, dřívější nebo současný areál; zahrnuje jakoukoliv část, gamety, semena nebo propagule takového druhu, které jsou schopny přežít a následně se rozmnožit“⁴.

Druhy, které samovolně obsadily člověkem nově vytvořené prostředí, druhy, které se na nové území dostaly samovolně člověkem vytvořenou cestou (např. vyhloubením vodního kanálu mezi dvěma říčními systémy) či druhy, které jsou člověkem přemístěny na nové místo v rámci svého areálu a kam se mohou rozšířit i samovolně, tedy na základě definice nepůvodních druhů podle CBD mezi ně nepatří.⁵

Určení, zda daný druh je původní či nepůvodní, vyžaduje velké množství znalostí, např. způsob šíření, nároky na prostředí, primární areál, způsob reprodukce. Problémem je, že tyto informace u většiny živočichů či rostlin dosud chybí. Odborníky jsou proto za nepůvodní druhy považovány ty druhy, které byly specialisty označeny za pravděpodobně nebo prokazatelně nepůvodní na pětistupňové škále (prokazatelně původní – pravděpodobně původní – nevím – pravděpodobně nepůvodní – prokazatelně nepůvodní)⁶.

³ Convention on Biological Diversity, CBD. Podepsána na Konferenci OSN o životním prostředí v Rio de Janeiro v roce 1992. V platnost vstoupila i pro Českou republiku 29. prosince 1993. Dnes má 193 smluvních stran.

⁴ Convention on Biological Diversity, 2002: Assessment and management of alien species that threaten ecosystems, habitats and species. Dostupné na <http://www.biodiv.org/decisions/default.aspx?m=COP-06&id=7197&lg=0>

⁵ Srov. MLÍKOVSKÝ, J. STÝBLO, P., editoři. *Nepůvodní druhy fauny a flóry České republiky*. 1. vyd. Praha : ČSOP, 2006, s. 463

⁶ Srov. MLÍKOVSKÝ, J. STÝBLO, P., editoři. *Nepůvodní druhy fauny a flóry České republiky*. 1. vyd. Praha : ČSOP, 2006, s. 463

2.1. Význam nepůvodních druhů

Na první pohled by se mohlo zdát, že nepůvodní druhy mají vždy negativní význam, jak pro člověka, tak pro ekosystémy a jejich součásti. Opak je ale pravdou. Nejprve si musíme uvědomit, že pod významem se ukrývá určitý vztah, ten může být buď pozitivní, či negativní. Význam nepůvodních druhů pro člověka i pro přírodu může být různý. Přehled přináší následující tabulky⁷.

Význam pro člověka

	pozitivní	negativní
hospodářský	domácí hospodářská zvířata nebo zemědělské plodiny	škůdce zemědělských plodin či jiných komodit
zdravotní	léčivé rostliny	nepůvodní druh je jedovatý, vyvolává alergie, přenáší choroby
sociální	domácí miláčci, živočichové držení v zajetí pro potěšení, rostliny pěstované doma nebo na zahrádkě pro potěšení	pokud z jakéhokoliv důvodu vzbuzují negativní pocity

Význam pro přírodu

	pozitivní	negativní
pro jednotlivé původní druhy	pokud vytvářejí původním druhům životní prostředí, nabízejí možnosti k rozmnožování, slouží jako potrava	pokud jsou nepůvodními druhy omezovány nebo hubeny
pro společenstva	-----	pokud je mění k obrazu svému

⁷ MLÍKOVSKÝ, J. STÝBLO, P., editoři. *Nepůvodní druhy fauny a flóry České republiky*. 1. vyd. Praha : ČSOP, 2006, s. 463

pro ekosystémy	-----	pokud nepůvodní druhy ohrožují jejich strukturu nebo životaschopnost
----------------	-------	--

2.2. Způsob šíření

Jak se rostliny a živočichové dostávají do nového prostředí? Překonávají oceány, pohoří, pouště, které brání jejich pohybu a přispívají tak k typickému prostředí určitých lokalit. Ať úmyslně či náhodně, na vině je zpravidla člověk a rozvíjející se mezinárodní obchod. K urychlení introdukcí nepůvodních druhů došlo též díky cestovnímu ruchu. V Evropě jednotný trh znamená, že jakmile se nepůvodní druh dostane na území jednoho členského státu, může se rychle rozšířit po celé Evropské unii.

Nepůvodní druhy se do nové oblasti mohou dostat několika základními mechanismy. Při dovozu mohou být samy komoditou (dřevo, vlákna, živé nebo neživé rostliny a zvířata), nebo jsou kontaminující látkou, kterou určitá komodita přenáší (mnoho škůdců – houby, bakterie, viry a hmyz – bývá zavlečeno neúmyslně prostřednictvím hlavní obchodované komodity), případně k jejich šíření dochází dopravní cestou nebo přirozeným šířením ze sousedního regionu, kde je tento druh také cizím druhem. Tito „černí pasažéři“ se tak šíří obchodními nebo dopravními cestami nezávisle na obchodovaném zboží. Velmi významným vektorem je lodní doprava, nepůvodní druhy se šíří buď prostřednictvím přichycení na trup plavidla, či balastovou vodou. Takové způsoby šíření mohou mít mezinárodní (např. zaoceánská lodní doprava) nebo místní rozměr (např. doprava výletní lodí ze zamořeného povodí do nekontaminované řeky nebo jezera).

2.3. Adaptace

Ve většině případů se nepůvodní druhy novému prostředí špatně přizpůsobují a rychle zanikají. Někdy nevyhovují klimatické podmínky nebo jsou místní rostliny a zvířata odolnější a nepůvodní druhy uhynou. Jindy, je-li podnebí příznivější a obrana a boj o přežití domácích druhů nedostatečné, mohou nepůvodní druhy přežít, úspěšně se asimilují, rozmnožují se a zdomácní. Není-li místní kolonie invazivních

druhů rychle odhalena a eradikována, vzniká na místní úrovni stálá populace, která se šíří na nová území. Po několika letech nebo desítkách let se tyto druhy rozšíří na území několika zemí a bude prakticky nemožné je vyhubit. Invazivní druhy představují hrozbu pro místní životní prostředí, které narušují, lidské zdraví i ekonomiku. Škody způsobené invazivními nepůvodními druhy a náklady na jejich odstranění dosahují každoročně pouze v Evropě částky 12 miliard EUR.⁸ USA na boj proti biologickým vetřelcům vynakládají okolo 80 miliard eur ročně.⁹

2.4. Dělení nepůvodních druhů

Nepůvodní druhy je možné dělit do několika skupin.

- 1) invazivní druhy (*invasive alien species, les espèces invasives, les espèces intrusives, les espèces non indigènes envahissantes*) – „nepůvodní druh, jehož introdukce a/nebo šíření ohrožuje biologickou diverzitu“^{10,11}
- 2) neinvazivní druhy – druhy, jejichž introdukce neohrožuje biodiverzitu, buď v novém prostředí hynou nebo se asimilují
- 3) etablovaný druh – nepůvodní druh, který v novém prostředí začal úspěšně produkovat životaschopné potomstvo a jeho další přežití je pravděpodobné¹²
- 4) aklimatizovaný druh (*acclimatized species*) - „druh, který žije v nepůvodním prostředí či klimatu ve volné přírodě s pomocí člověka (tj. potrava, úkryt)“¹³
- 5) geneticky modifikované organismy (živé modifikované organismy)

Jiným dělením je rozdělení nepůvodních druhů podle jejich nebezpečnosti v novém prostředí. Jde o druhy, které představují reálnou hrozbu pro druhy původní, druhy, které se již dnes využívají při hospodaření, a druhy, které se v novém

⁸ Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru ke Sdělení Komise Radě, Evropskému parlamentu, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů – Plán strategie EU pro invazivní druhy. KOM (2008) 789, z 11.6. 2009. Brusel

⁹ Evropská komise. *Příroda a biologická rozmanitost - Invazivní nepůvodní druhy*. Květen 2009.

¹⁰ Convention on biological diversity, 2002: Assessment and management of alien species that threaten ecosystems, habitats and species. Dostupné na: <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7197>

¹¹ Nezaměňovat s pojmem invazní, který označuje skupinu, která podniká invazi. Definice CBD odpovídá pojmu invazivní, nestačí, že druh proniká, ale musí i škodit.

¹² Srov. definice etablování z CBD „Proces, kdy nepůvodní druh v novém prostředí začne úspěšně produkovat životaschopné potomstvo a jeho další přežití je pravděpodobné“. Dostupné na: <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7197>

¹³ MLÍKOVSKÝ, J. STÝBLO, P., editoři. *Nepůvodní druhy fauny a flóry České republiky*. 1. vyd. Praha : ČSOP, 2006, s. 12

prostředí nerozšíří.

2.5. Řešení problematiky nepůvodních druhů

Úmluva o biologické rozmanitosti a v ní mezinárodně schválený „třístupňový hierarchický přístup“¹⁴ podporuje opatření založená na 1) prevenci, 2) rychlém zjištění a eradikaci a 3) kontrole a dlouhodobém omezení. Tento přístup se týká nových výskytů a kontroly zdomácnělých invazivních druhů. Je odrazem vědeckého a politického konsensu, že prevence je obecně z hospodářského hlediska mnohem efektivnější a pro životní prostředí mnohem vhodnější než následná opatření. Pokud však již došlo k zavlečení invazivních druhů, hospodářsky nejúčinnějšími způsoby jak zabránit zdomácnění a dalšímu šíření jsou včasné zjištění a rychlá eradikace, spolu s včasným varováním a výměnou informací. Není-li eradikace možná, je potřeba provádět kontrolní a/nebo omezující opatření.

¹⁴ Úmluva o biologické rozmanitosti: Hlavní zásady pro prevenci, šíření a zmírňování vlivu cizích invazivních druhů, které ohrožují ekosystémy, přírodní stanoviště nebo druhy, přiložené k rozhodnutí VI/23 (Haag, duben 2002).

3. Mezinárodní úprava nepůvodních druhů

V otázce nepůvodních druhů a především při ochraně před invazivními druhy by měl být kladen důraz na spolupráci, mezinárodní i regionální, mezi státy, nevládními organizacemi i soukromým sektorem.

Díky neexistenci právního předpisu, který by komplexně upravoval problematiku nepůvodních druhů, ochranu před jejich vlivem, nalezneme současnou právní úpravu na mezinárodní úrovni v několika úmluvách. Jedná se například o Protokol o ochraně životního prostředí Antarktidy ke Smlouvě o Antarktidě, Úmluvu o biologické rozmanitosti, Úmluvu OSN o mořském právu, Mezinárodní úmluvu o kontrole a řízení balastové vody a sedimentů z plavidel, Úmluvu o využívání mezinárodních vodních toků k neplavebním účelům, Mezinárodní úmluvu o ochraně rostlin, Úmluvu o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů, Úmluvu o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť, Cartagenský protokol o biologické bezpečnosti¹⁵. Problematika kontroly introdukcí nepůvodních druhů se taktéž vyskytuje ve většině regionálních úmluv z oblasti ochrany přírody, resp. regionálních moří.

Díky dynamičnosti práva životního prostředí, které se neustále vyvíjí a mění v souvislosti s tím, jak se zdokonaluje technika, přenos informací, vědecký výzkum, není možné a ani praktické upravovat všechny otázky závaznou formou. Proto v mezinárodním právu narůstá objem pramenů soft law, ve formách různých směrnic, doporučení či deklarací. Sice tyto formy nejsou právně závazné, ale významným způsobem ovlivňují chování států.

Mezi prameny soft law, které se nepřímo týkají problematiky nepůvodních druhů, můžeme zařadit Stockholmskou deklaraci, Deklaraci o životním prostředí a rozvoji a Agendu 21. Johannesburgský Implementační plán (*Plan of Implementation*) již otázku nepůvodních druhů řeší výslovně. Jedná se o klíčový dokument přijatý na světovém summitu o udržitelném rozvoji (*World Summit on Sustainable*

¹⁵ Vstoupil v platnost 11.3. 2003 po ratifikaci padesátou zemí. Česká republika podepsala Protokol mezi prvními státy 24.5. 2000 a ratifikovala jej 8.10. 2001. V současné době má 160 smluvních stran.

Development, WSSD) v Johannesburgu v roce 2002. Problematiku nepůvodních druhů upravuje v bodě 44 v rámci otázky biologické rozmanitosti. Biodiverzita hraje klíčovou úlohu v celkovém udržitelném rozvoji a vymýcení chudoby. V dnešní době však dochází k rychlé ztrátě biologické rozmanitosti. Jedním z 20 opatření, která by měla pomoci zvrátit současný stav, je posílení národního, regionálního a mezinárodního úsilí o kontrolu invazivních nepůvodních druhů, které jsou jednou z hlavních příčin úbytku biologické rozmanitosti, a podpora rozvoje účinného pracovního programu pro invazivní druhy na všech úrovních.

Dále se budu věnovat pouze vybraným úmluvám. Úmluvu o biologické rozmanitosti, Úmluvu OSN o mořském právu a Úmluvu o využívání mezinárodních vodních toků k neplavebním účelům jsem vybrala pro jejich globální charakter. Madridský protokol zmiňuji pro jeho specifičnost a nejpřísnější úpravu. Mezinárodní úmluva o kontrole a řízení balastové vody a sedimentů z plavidel představuje regulaci jednoho z nejvýznamnějších zdrojů introdukcí. Bernské úmluvě se věnuji pro její postavení nejvýznamnější evropské regionální úmluvy.

3.1. Právní úprava introdukcí nepůvodních druhů na globální úrovni

Úmluva OSN o mořském právu¹⁶

„Ústava pro oceány“ představuje obecný právní rámec pro světové oceány a moře. Zabývá se nejrůznějšími aktivitami v oceánech. Mimo jiné řeší i zachování přírodního bohatství. Úmluva zdůrazňuje spojitost problémů, které se týkají oceánů, a potřebu řešit je na globální úrovni.

Hlavním principem otázky nepůvodních druhů je prevence. Státy přijmou veškerá nezbytná opatření, aby nedošlo k úmyslnému či náhodnému zanesení cizorodých nebo nových druhů do určité části mořského prostředí a které by mohlo přivodit jeho podstatnou a škodlivou změnu.

Stejně jako otázka biodiverzity, tak i problematika nepůvodních druhů, je v

¹⁶ United Nations Convention on the Law of the Sea, UNCLOS. V platnost vstoupila až 16. listopadu 1994 po přijetí Dohody o provádění části XI Úmluvy OSN o mořském právu. Pro Českou republiku platná od 21.6. 1996. K 15.10. 2011 měla 161 smluvních stran.

úmluvě řešena jen okrajově. Příčinou je její vznik v 70. letech a stav znalostí a potřeb té doby.

Úmluva o biologické rozmanitosti¹⁷

Ochranou biodiverzity se podle CBD rozumí ochrana rostlinných a živočišných druhů a jejich populací a jejich přirozených stanovišť v rámci ekosystémů a konečně ochrana genetických zdrojů. Invazivní druhy představují jednu z nejvýznamnějších příčin ohrožení biologické diverzity.

V rámci ochrany in situ ve svém článku 8 upravuje ochranu před cizími druhy a přesněji řečeno před nepůvodními invazivními druhy, které ohrožují ekosystémy, přírodní stanoviště nebo druhy původní. Každá smluvní strana úmluvy zabrání zavádění invazivních nepůvodních druhů, bude je kontrolovat či je dokonce vyhubí.

Dále se úmluva dotýká i otázky geneticky modifikovaných organismů (dále GMO), které řadíme pod nepůvodní druhy. Státy vytvoří či budou udržovat prostředky pro případné zvládání rizik se zaváděním a využíváním GMO, které by mohly být mít nepříznivé dopady na lidské zdraví a udržitelné využívání biodiverzity.

Již v preambuli je zmíněn princip předběžné opatrnosti.¹⁸ V případě hrozby významného snížení nebo ztráty biodiverzity, například díky invazi nepůvodních invazivních druhů, nesmí být odloženo řešení tohoto problému jen díky nedostatku vědecky podložených informací. Je potřeba jednat dříve než bude pozdě, ne čekat na vědecké důkazy, které bez jakýchkoli pochybností potvrdí příčinnou souvislost.

Vymezení pojmů jako nepůvodní druh, invazivní nepůvodní druh, introdukce, úmyslná a neúmyslná introdukce či etablování zde nenajdeme. K tomu došlo až v roce 2002 na 6. zasedání smluvních stran přílohou k rozhodnutí „Cizí druhy ohrožující ekosystémy, stanoviště a druhy“^{19,20}

¹⁷ Convention on Biological Diversity, CBD. Podepsána na Konferenci OSN o životním prostředí v Rio de Janeiru v roce 1992. V platnost vstoupila i pro Českou republiku 29. prosince 1993. Dnes má 193 smluvních stran.

¹⁸ Precautionary principle, princip de précaution.

¹⁹ Alien species that threaten ecosystems, habitats or species.

Úmluva o využívání mezinárodních vodních toků k neplavebním účelům²¹

Úmluva představuje rámcovou úpravu ochrany mezinárodních vodních toků a měla by být podkladem pro uzavírání dvou- a vícestranných smluv a sama zůstat subsidiárním pramenem.

Ochranou biodiverzity se zabývá článek 22. Stanovuje zákaz introdukce do životního prostředí nových či nepůvodních druhů, které by mohly být škodlivé pro stávající ekosystém a jejíž výsledkem by mohla být škoda způsobená na území jiného pobřežního státu.

3.2. Právní úprava introdukcí nepůvodních druhů na regionální úrovni

Protokol o ochraně životního prostředí Antarktidy ke Smlouvě o Antarktidě²²

Madridský protokol úpravou ochrany životního prostředí a ekosystémů Antarktidy doplňuje Smlouvu o Antarktidě. Je součástí tzv. antarktického smluvního systému. Antarktida byla vyhlášena přírodní rezervací, zasvěcenou míru a vědě. Smluvní státy se zavázaly k všestranné ochraně životního prostředí.

Díky specifickému postavení Antarktidy se jedná o nejpřísnější úpravu v mezinárodním právu. Příloha II (ochrana antarktické fauny a flóry) tohoto protokolu vyslovuje téměř absolutní zákaz vnášení nepůvodních zvířat a rostlin na pevninu, ledovcové šelfy či do vod v oblasti Antarktidy. Výjimku z absolutního zákazu mají vyjmenovaná zvířata a rostliny (domácí rostliny, laboratorní zvířata a rostliny včetně virů, bakterií, kvasinek a hub), ale mohou být dovezena pouze v souladu s povolením, které bylo vydáno na základě článku 4 odstavce 1 této přílohy. Při jeho vydání se určí taková opatření, aby se zabránilo úniku dovezených organismů a

²⁰ <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7197>

²¹ United Nations Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourse. Přijata 21.5. 1997 v New Yorku. Ještě nevstoupila v platnost, protože zatím byla k 28.2. 2011 ratifikována jen 22 státy místo požadovaných 35. Informace dostupné na: http://internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/watercourse_conv.html

²² Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty. Přijat 4.10. 1991 v Madridu, též nazýván jako Madridský protokol. V platnost vstoupil 14.1. 1998. Pro Českou republiku platný od 25.8. 2004. K 15.3. 2011 30 smluvních stran.

jejich styku s původní faunou a flórou. Stanoví se druh a počet, a je-li to možné, věk a pohlaví introdukovaných zvířat a rostlin. Dovezené rostliny a zvířata musí být před vypršením platnosti povolení odvezena nebo odstraněna spálením či jiným, stejně účinným způsobem, aby neohrozily původní faunu a flóru. Všechny ostatní nepůvodní organismy, včetně potomstva, budou odvezeny či zlikvidovány, pokud nebude zjištěno, že nevytváří žádné nebezpečí pro původní faunu a flóru. Přísná pravidla platí i pro dovoz drůbeže nebo jiných ptáků, aby se zabránilo zavlečení mikroorganismů, např. virů, bakterií, parazitů, kvasinek, hub.²³

Úmluva o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť²⁴

Cílem této úmluvy je chránit planě rostoucí rostliny a volně žijící živočichy a jejich přírodní stanoviště, především ty druhy, poddruhy a lokality, jejichž ochrana vyžaduje spolupráci několika států, a podpora takovéto spolupráce. Zvláštní pozornost by měla být věnována ohroženým a zranitelným druhům, včetně těch stěhovavých. Smluvní strany se zavázaly přísně kontrolovat vysazování druhů, které nejsou v daném místě původní.

V rámci Bernské úmluvy byla připravena a v roce 2003 Stálým výborem schválena Evropská strategie pro invazivní druhy (*European Strategy on Invasive Alien Species*). Na jejím základě a dokumentech připravených k Úmluvě o biologické rozmanitosti a Světovému programu pro invazivní druhy (*Global Invasive Species Programme, GISP*) dochází v jednotlivých státech k přijímání národních strategií, které jsou zaměřené na prevenci, regulaci a odstraňování nepůvodních invazivních druhů z ekosystémů. V České republice byla otázka nepůvodních invazivních druhů zařazena jako samostatné téma do Národní strategie biologické rozmanitosti.²⁵

Evropská strategie zdůrazňuje potřebu spolupráce na mezinárodní, regionální, lokální úrovni a v hraničních oblastech. Cílem je zminimalizovat dopad vlivu invazivních druhů na biodiverzitu, ekonomiku a lidské zdraví pomocí nástrojů, jako

²³ Viz. Dodatek C přílohy II.

²⁴ Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. Sjednána 19.9. 1979 v Bernu, v platnost vstoupila 1.6. 1982, Bernská úmluva. Česká republika ji ratifikovala 1.6. 1998, text vyhlášen ve Sbírce mezinárodních smluv pod č. 107/2001.

²⁵ Srov. Plesník, J.: Invazivní nepůvodní druhy versus Evropa. Cit. 15.3. 2011. Dostupné z [www: http://chm.nature.cz/network/fo1594031/fo1767088/IAS_versus_Evropa_bezPopisku_obr.pdf](http://chm.nature.cz/network/fo1594031/fo1767088/IAS_versus_Evropa_bezPopisku_obr.pdf)

jsou posílení spolupráce, zlepšení informovanosti veřejnosti, prevence a rychlé jednání při výskytu těchto druhů.

Stávající evropskou úpravu nepůvodních invazivních druhů najdeme v Plánu strategie EU pro invazivní druhy²⁶ z roku 2008 a v Technické podpoře ke strategii EU pro invazivní druhy (*Technical Support to EU Strategy on Invasive Alien Species*) z roku 2009.

3.3. Právní úprava specifického přenosu nepůvodních druhů

Vedle nadměrného využívání živých mořských zdrojů, znečištění mořského prostředí a fyzického ničení mořských stanovišť řadíme introdukci nepůvodních druhů mezi nejzávažnější hrozby pro mořskou biodiverzitu. Jde o tzv. biologické „znečištění“, které může negativně ovlivnit mořské ekosystémy. Až na výjimky dochází k těmto introdukcím neúmyslně. Náprava formou uvedení do původního stavu je prakticky nemožná, proto je základem ochrany prevence a předběžná opatrnost. Introdukce nepůvodních druhů je nejčastěji důsledkem námořní přepravy zboží, kdy je mořská voda využívána jako zátěž (tzv. balast) při plavbě bez nákladu, a dále pak únikem z umělých chovů.

Problém škodlivých vodních organismů v balastové vodě byl na půdě Mezinárodní námořní organizace (*International Maritime Organization, IMO*) poprvé řešen v roce 1988. Od té doby Výbor pro ochranu mořského prostředí (*Marine Environment Protection Committee, MEPC*), Výbor pro námořní bezpečnost (*Maritime Safety Committee, MSC*) a technické subkomise se touto otázkou zabývají, nejprve se zaměřením na obecné zásady a pak na přípravě nové úmluvy.

Mezinárodní úmluva o kontrole a řízení balastové vody a sedimentů z plavidel²⁷

Cílem úmluvy je předcházet, minimalizovat a v konečném důsledku zcela

²⁶ Sdělení Komise Radě, Evropskému parlamentu, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů: Plán strategie EU pro invazivní druhy. In KOM (2008). 2008, 789

²⁷ International Convention for the Control and Management of Ship's Ballast Water and Sediments, BWM Přijata 13.2. 2004 v Londýně na konferenci IMO (International Maritime Organization, Mezinárodní námořní organizace). Dosud nevstoupila v platnost (k 30.3. 2011 ji ratifikovalo 27 států reprezentujících 25,32% světové lodní retonáže). Více informací na <http://www.imo.org/About/Conventions/StatusOfConventions>.

eliminovat vnášení škodlivých vodních organismů a patogenů do mořského prostředí prostřednictvím regulace a kontroly nakládání s balastovou vodou a sedimenty.

Všechny plavidla musí mít Plán řízení balastové vody a sedimentů (*Ballast Water and Sediments Management Plan*) a Záznamník o nakládání s balastovou vodou (*Ballast Water Record Book*), ve kterém uvádí všechny informace o čerpání a vypouštění balastové vody.

Samotné články úmluvy pouze obecné povinnosti, konkrétní požadavky jsou upraveny v příloze a jsou dost technického rázu.

Strany mají právo přijmout přísnější opatření v souladu s mezinárodním právem, pokud jde o prevenci, snížení či eliminaci vnášení škodlivých organismů a patogenů do mořského prostředí. Zároveň by měly zajistit, aby postupy řízení balastové vody nezpůsobily větší škody na životním prostředí, lidském zdraví, majetku nebo zdrojích, než kterým předcházejí. Oddíl B přílohy umožňuje stranám, že mohou přijmout alternativní metody výměny balastové vody, pokud takovéto metody zajistí alespoň stejnou úroveň ochrany životního prostředí, lidského zdraví, majetku nebo zdrojů a jsou v souladu se zásadami Výboru pro ochranu mořského prostředí²⁸.

Dodržování úmluvy s sebou přináší zvýšení provozních nákladů plavidel. Můžeme tedy očekávat, že prosazení řízení balastové vody do praxe bude dlouhodobou záležitostí. I to může být důvod, proč úmluva zatím nebyla ratifikována požadovanými 30 státy.

3.4. Úmluvy věnované určitým skupinám živých organismů

Mezinárodní úmluva o ochraně rostlin²⁹

Tato mezinárodní dohoda se týká zdraví rostlin. Jejím cílem je ochrana pěstovaných i divoce rostoucích rostlin tím, že zabrání zavlékání a rozšiřování

²⁸ Marine Environment Protection Committee, IMO.

²⁹ International Plant Protection Conservation, IPPC. Založena 1952, k dnešnímu datu má 177 smluvních stran.

škodlivých organismů. Cílem je tvorba a implementace mezinárodních standardů ISPM³⁰, výměna informací a zkušeností mezi smluvními stranami, spolupráce s regionálními a mezinárodními organizacemi, opatření proti šíření škodlivých organismů v rámci mezinárodního obchodu a cestování. Ohledně problematiky nepůvodních druhů obsahuje především požadavek prevence a dohledu, aby nedošlo k šíření škůdců.

Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů³¹

Problematiku nepůvodních druhů, a to pouze invazivních, nalezneme v první a druhé příloze této úmluvy, jež byla sjednána v rámci UNEP.³² První z nich řeší přísnou kontrolu vnášení nepůvodních invazivních druhů, kontrolu a odstraňování druhů již vnesených, aby v co nejširším možném rozsahu bylo možné regulovat, zmenšovat a zabraňovat činitele, kteří ohrožují a nejspíše i budou ohrožené stěhovavé druhy. Druhá příloha v rámci ochrany a obnovy stanovišť s významem pro udržení příznivého zachovného statusu opět stanovuje přísnou kontrolu nad zaváděním či již vnesených nepůvodních druhů, které škodí druhům stěhovavým.

³⁰ International Standards for Phytosanitary Measures – Mezinárodní standardy pro fytosanitární opatření.

³¹ Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals, CMS. Přijata v Bonnu 23.6. 1979, v platnost vstoupila 1.11. 1983. Česká republika je smluvní stranou od 1.5. 1994. Bonnská úmluva.

³² United Nations Environment Programme – Program OSN pro životní prostředí.

4. Mezinárodní expertní skupiny zabývající se problematikou nepůvodních druhů

Ve světě existují expertní skupiny, které se problematikou nepůvodních, a především invazivních, druhů zabývají. Vydávají odborná doporučení a stanoviska, která nejsou závazná, ale významně ovlivňují chování států, neboť se jedná o orgány svou povahou vědecké a ve většině úmluv se státy zavazují řídit se nejlepšími dostupnými vědeckými údaji.

Světový svaz ochrany přírody (*International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources, IUCN*)³³ vytvořil pro hodnocení dopadů invazí nepůvodních invazivních druhů na ekosystémy Specializovanou skupinu pro invazivní druhy (*Invasive Species Specialist Group, ISSG*). Výsledkem její aktivity je například Mezinárodní databáze invazivních druhů (*Global Invasive Species Database, GISD*), která se snaží zvýšit povědomí o invazivních druzích, které ohrožují biodiverzitu, pro usnadnění účinné prevence.

Dále byla vytvořena Ad hoc technická expertní skupina (*Ad Hoc Technical Expert Group, AHTEG*)³⁴ pro posuzování rizik a řízení rizik v rámci Cartagenského protokolu o biologické bezpečnosti. Jejím úkolem je navrhnout cesty a způsoby za účelem zastavení rozšiřování nepůvodních druhů. K jejím nástrojům patří zprostředkovávání technických a vědeckých informací, poskytování odborných rad.

Dalším subjektem je od roku 1997 Světový program pro invazivní druhy (*Global Invasive Species Programme, GISP*)³⁵. Jeho cílem je zachování biologické rozmanitosti, minimalizace dopadů a šíření invazivních druhů, zvyšování informovanosti o dopadu invazivních druhů, poskytování podpory při provádění článku 8 Úmluvy o biologické rozmanitosti. Nejvýznamnější publikací, kterou se snaží zvýšit osvětu této problematiky, je Mezinárodní strategie o nepůvodních invazivních druzích (*Global Strategy on Invasive Alien Species*) a Invazivní nepůvodní druhy: Soubor nástrojů nejlepších preventivních postupů a postupů řízení (*Invasive Alien Species: A Toolkit of Best Prevention and Management Practices*).

³³ www.iucn.org. Snaží se najít pragmatická řešení nejnaléhavějších problémů životního prostředí a rozvoje.

³⁴ http://bch.cbd.int/onlineconferences/about_ahteg_ra.shtml

³⁵ <http://www.gisp.org/>

5. Závěr

I přes moderní technologie, neustále se zdokonalující nástroje vědeckého bádání, stále víme málo o většině organismů, mnoho z nich může být důležitých pro budoucnost lidí. Proto je nezbytné uchování biodiverzity. Zastavení ztráty biologické rozmanitosti není možné bez řešení problému nepůvodních druhů uceleným způsobem. Ekologické, hospodářské a společenské důsledky působení invazivních druhů jsou značné a vyžadují koordinovanou reakci. Dnes však stále na mezinárodní úrovni chybí právní předpis, který by tuto problematiku komplexně upravoval. Současnou právní úpravu najdeme v několika úmluvách hard law i v pramenech soft law. Ve všech hraje nejvýznamnější úlohu prevence, opatření, aby státy zabránily vnášení nepůvodních druhů. Podle CBD by manipulace s těmito druhy by měla podléhat principům, které byly přijaty na 6. zasedání COP v roce 2002. Nejdůležitějším z nich je princip předběžné opatrnosti. Nedostatečně je řešena otázka nepůvodních druhů, které již jsou v novém prostředí, a systém právní odpovědnosti.

Nepůvodní druhy se staly součástí životního prostředí většiny světových oblastí. Díky jejich současnému množství a jeho neustálého zvyšování a na základě jejich významného postavení, je nedosažitelný původní stav, tedy bez nepůvodních druhů, který by na druhé straně mohl ohrozit existenci původních druhů. Přeci však můžeme ovlivnit alespoň částečně jejich množství.

Nepůvodní druhy neznamenaají vždy jen hrozbu pro druhy původní nebo člověka. Patří k současné realitě, existovaly, existují a zajisté existovat budou.

„Druh organismu není zbožím, které lze kdykoliv znovu vyrobit dle poptávky trhu, neboť vyhynutí je nevratné.“³⁶

³⁶ VLČKOVÁ, J. *Průvodce ochranou životního prostředí pro veřejnou správu*. 1. vyd. Praha : IREAS, 2008. s. 245

6. Literatura

Monografie

ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2008. 881 s.

DAMOHORSKÝ, M. a kol. *Mezinárodní právo životního prostředí*. I. část (obecná). 1. vyd. Beroun : Eva Roztoková – IFEC, 2008. 194 s.

DAMOHORSKÝ, M. a kol. *Mezinárodní právo životního prostředí*. II. část (zvláštní). 1. vyd. Beroun : Eva Roztoková – IFEC, 2008. 318 s.

DAMOHORSKÝ, M. a kol. *Právo životního prostředí*. 3. vyd. Praha : C. H. Beck, 2010. 678 s.

MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ. *Strategie ochrany biologické rozmanitosti České republiky*. Praha : Ministerstvo životního prostředí, 2005. 137 s.

MLÍKOVSKÝ, J., STÝBLO, P., editoři. *Nepůvodní druhy fauny a flóry České republiky*. 1. vyd. Praha : ČSOP, 2006. 496 s.

STEJSKAL, V. *Úvod do právní úpravy ochrany přírody a péče o biologickou rozmanitost*. 1. vyd. Praha : Linde, 2006. 591 s.

STEJSKAL, V. *Prosazování právní odpovědnosti v ochraně biodiverzity*. Beroun : Eva Roztoková – IFEC, 2006. 242 s.

TICHÁ, T., a kol. *Slovník pojmů užívaných v právu životního prostředí*. 1. vyd. Praha : Arch, 2004. 463 s.

VLČKOVÁ, J. *Průvodce ochranou životního prostředí pro veřejnou správu*. 1. vyd. Praha : IREAS, 2008. 416 s.

ŽÁKOVSKÁ, K. *Ochrana mořské biodiverzity v mezinárodním právu*. 1. vyd. Beroun: Eva Roztoková, 2010. 228 s.

Ostatní

Evropská komise. *Příroda a biologická rozmanitost - Invazivní nepůvodní druhy*. 2009 (dostupné na: http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/Invasive%20Alien%20Species/Invasive_Alien_CS.pdf)

PLESNÍK, J. *Nepůvodní invazivní druhy versus Evropa* (dostupné na: http://chm.nature.cz/network/fo1594031/fo1767088/IAS_verseus_Evropa_bezPopisku_obr.pdf)

ROBOVSKÝ, J., KOVAČIKOVÁ, L. *Zapomenutí vetřelci – někdy matoucí, jindy žádoucí*. in *Vesmír*. č. 89, 2010, (dostupné na: <http://www.vesmir.cz>)

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru ke Sdělení Komise Radě, Evropskému parlamentu, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů – Plán strategie EU pro invazivní druhy. KOM (2008) 789, z 11.6. 2009. Brusel.

Internetové prameny

<http://conventions.coe.int/>

<http://globallast.imo.org/>

<http://internationalwaterlaw.org/>

<http://www.ats.aq/>

<http://www.cbd.int/>

<http://www.chm.nature.cz/>

<http://www.imo.org/>

<http://www.issg.org/>

<http://www.iucn.org/>

<http://www.un.org/>